

REVIEWS / RECENZJE

Inna Shtakser, *The Making of Jewish Revolutionaries in the Pale of Settlement: Community and Identity during the Russian Revolution and Its Immediate Aftermath, 1905–07*, Palgrave Macmillan, New York 2014, XVII + 205 pp.

Since the earliest works on the history of the Jewish involvement in the Russian revolutionary movement, it was described as a complex social and cultural phenomenon, stemming from more than just narrow ideological and political motives. In her book on the emotional aspects of young Jewish revolutionaries in the period of the first Russian revolution, Inna Shtakser supplements this well-established approach with a look at the Jewish revolutionary experience “from below”—e.g., examining it through the eyes of local, ordinary participants of the Jewish revolutionary organizations in the Pale of Settlement, who typically avoided scholarly attention. Shtakser concentrates on the cases and stories of the rank and file participants of the turbulent events of 1905–1907—simple workers, apprentices, petty craftsmen—the ones who did not inherently belong to the contemporary Jewish radical intelligentsia, but, in certain cases, became a part of the non-formally educated milieu of “half-intelligentsia” constituted of self-educated members of the Jewish proletariat.

The writing of this kind of “grassroots history” often proves extremely challenging, if not altogether impossible. That is, mostly, due to the lack of sufficient sources: how, indeed, is it possible to reconstruct the thoughts and feelings of a young Jewish apprentice who wishes to join a radical group in his town, or to follow the considerations of a young female worker who experienced a life of violence and abuse before finding a friendly, family-like environment among the activists of the Bund?

Only in rare instances one finds a documental basis broad enough for a well-founded historical discussion of the grassroots realities (a remarkable example of such a documental foundation can be found in the autobiographies of Jewish youth in interwar Poland, submitted as part of contests held by the YIVO Institute in Vilna in the 1930’s). In the case of Shtakser’s work, this problem is resolved thanks to her usage of a large

bulk of personal documents of those Jewish young men and women who took part in the revolutionary movement: private letters, perustrated by the tsarist police in the time of the 1905 Revolution, and autobiographies, written by former Jewish revolutionaries between 1924 and 1934 as part of a membership application to the Society of Former Political Prisoners and Exiles. These collections, each holding hundreds of documents, are kept at the State Archive of the Russian Federation (GARF) in Moscow. The combination of these two particular kinds of sources allows Shtakser not only to rely on a relatively broad quantitative basis, but, no less importantly, to complement the retrospective narratives presented in the autobiographies with contemporary perspectives provided in the letters.

Social historians of political movements often point out that even in highly ideologized societies, political lines of demarcation, clearly visible among the elites, tend to fade and even disappear among the broader circles of society. The need to define cultural and ideological realities in terms other than purely ideological choices is, seemingly, one of the reasons for Shtakser's choice to discuss the participation in the revolutionary movement as an emotional experience. This choice provides her with a useful theoretical framework, allowing for generalizing on worldviews and life stories that do not essentially reflect clear ideological stances or stable commitments to certain political parties and movements; it allows her to ascribe structure and meaning to a seemingly blurry and meaningless reality in which "the choice of one party or another" made by Jewish youngsters was often determined "by practical considerations rather than ideology" (p. 64).

The very possibility to draw a broad and yet nuanced picture of the low rank participants of the Jewish revolutionary movement makes Shtakser's book into a highly important addition to the literature on the revolutionary movement among the Jews in Russia. Furthermore, the book is also rich with facts and interpretations which lay the ground for further discussion and analysis. For instance, Shtakser's notes on the logic of the self-representation in autobiographies written in early Soviet years, as opposed to letters written in the wake of the revolutionary events (pp. 86–87), illuminates a perspective path of discussion regarding the self-fashioning of "ordinary" Jewish Soviet citizens. Her discussion of a story of a young Jewish apprentice who went through not only violence and exploitation but also sexual abuse (pp. 67–69) brings to mind the question of sexual violence as a component of class differentiation in the Jewish

society in the Pale of Settlement, and the possible interpretation of the post-revolutionary discourse on the oppression under the old regime as a way of coping with and working through experiences of sexual violence and abuse.

Shtakser's approach draws extensively on works in the field of Russian history; her discussion of the Jewish revolutionary youth is, in many senses, a direct development of the social-cultural approach to Russian workers' and revolutionary movement developed by Leopold Haimson, Reginald Zelnik, and many others, mostly Western scholars. A strong linkage of a research on the Jewish society in Russia to the field of Russian history is by no means a problem or disadvantage. In the current case, this linkage raises, however, certain questions on the place of Jewish history, and, more particularly, Jewish east-European history, as a separate scholarly field.

I would not claim that Shtakser's work does not reflect a broad acquaintance with the literature on the history of the Jews in Russia; in fact, such acquaintance is clearly reflected in her references to the works of Nahum Bukhbinder, Jonathan Frankel, Ezra Mendelsohn, Benjamin Nathans, and other historians, representing different generations and traditions of the east-European Jewish historiography. And yet, in more than a few cases Shtakser prefers not to provide her readers with connections between her hypotheses and findings and this vast historiographical field. This is, for instance, the case with the traditional Jewish community, which Shtakser describes as an "informal society of neighbors" (p. 1). In more than a few cases, she points out how members of this "traditional" society show diverse—and quite often positive—attitudes towards the educational and political activities of Jewish youngsters (pp. 41–49, 56–57, 126–130). However, she does not explain how these observations are related to the extensive scholarly discussions on the social and cultural realities of Russian Jews in the nineteenth century. Hence, in this case, Shtakser's insightful conclusions on the process of modernization in the Jewish society, on the meanings of generational and educational gaps between its members, are read as scattered evidence on an unknown world, and not as an enlightening addition of new data and interpretations on a relatively well-researched context. The issue, in my view, is not the lack of formal reference to this or that work on east-European Jewish history, but rather the absence of a systematic dialogue with the scholarly discourse on this subject. After all, a dialogue of this kind is essential in order to turn a research on a specific, narrow, case study into a broad

critical contribution to a historiographical field. In this way, Shtakser's work not only presents an example of crossing thematic borders, but also highlights their importance and meaning.

In conclusion, this book is an important contribution to the scholarly literature on the Jews in late Imperial Russia and on their participation in the revolutionary movement. Shtakser's ability to draw on unique archival collections, along with her insightful theoretical approach, allows her to offer her readers an innovative and thought-provoking historical perspective.

Alex Valdman
University of Haifa

Darius Staliūnas, *Enemies for a Day: Antisemitism and Anti-Jewish Violence in Lithuania under the Tsars*, Central European University Press, Budapest–New York 2015, ss. 284.

Książka Dariusza Staliūnasa wpisuje się w popularny od kilku lat nurt badań nad genezą przemocy antyżydowskiej. Znany z prac poświęconych rusyfikacji litewskich części Imperium Rosyjskiego, litewski historyk zmierzył się ponownie z tematem wielowątkowym, przekraczającym utarte schematy podziałów między historią państw i narodów a historią żydowską.

Książka opowiada o przejawach antysemityzmu w guberniach północno-zachodnich, w których wyznaczyć można etnicznie litewski komponent osadnictwa. Wynika to z przyjętej przez autora perspektywy rozpatrywania antysemityzmu na tle relacji międzyetnicznych. Staliūnas stosuje opracowane przez innych autorów ramy myślenia o przemocy. Używa kategorii: konfliktu etnicznego, kontroli społecznej poprzez przemoc, modernizacji (szeroko i różnorodnie rozumianej), kryzysu politycznego (w tym teorii mobilizacji). Autor stawia standardowe pytania, dlaczego i jak doszło do erupcji przemocy antyżydowskiej, i używając wyżej wymienionych kategorii, stara się na nie odpowiedzieć. Teza książki jest dobrze wyartykułowana: pogromy wybuchały tam, gdzie dochodziło do konfliktu etnicznego opartego na nowej roli chrześcijańskiej religijności – wspierającej podziały etniczne.

Recenzowana praca składa się z sześciu rozdziałów. W pierwszym omówiony został problem oskarżeń o mordy rytualne w guberniach litewskich

w XIX w. Autor dokładnie opisuje osiem przypadków takich oskarżeń od 1801 aż do 1908 r., z których trzy doprowadziły do wybuchu pogromu Żydów. W tym układzie Staliūnas widzi pierwszy etap formowania się antysemitycznych postaw wśród chłopów oraz wskazuje, że w II połowie XIX w. wiązały się one z aktami przemocy zbiorowej, a więc zmieniała się ich dynamika i charakter.

Drugi rozdział to syntetyczny obraz rozwoju antysemityzmu na Litwie, ze szczególnym uwzględnieniem roli czynników ekonomicznych. Rozdział kolejny poświęcony jest początkom lat osiemdziesiątych XIX w., kiedy to w południowych guberniach Imperium Rosyjskiego doszło do dziesiątków pogromów Żydów. W następnej części książki Staliūnas zwraca się ku religijności, widząc w niej jedną z przyczyn eskalacji przemocy na początku XX w. Przedostatnia część traktuje o przemocy antyżydowskiej i powodach jej niewielkiego natężenia w okresie rewolucji 1905 r. Książkę kończy podsumowujący rozdział, w którym autor porównuje pogromy litewskie z „białoruskimi” (działającymi się na terenie guberni białoruskich) i galicyjskimi.

Dariusz Staliūnas przyjmuje jasną definicję pogromu sformułowaną przez niemieckiego socjologa Wernera Bergmanna; uproszczając ją nieco, uznaje, że pogrom jest aktem przemocy skierowanej przeciwko innej grupie, trwającym kilka godzin (s. 6). Autor *Enemies for a Day* porzucił przy tym szczegółowe przedstawianie debaty i dziesiątków istniejących definicji pogromu. Biorąc pod uwagę fakt, że do tej pory nie udało się ustalić choćby otwartej, ale funkcjonalnej definicji tego zjawiska, i pogromami nazywa się zarówno akty przemocy zorganizowane oraz przeprowadzone przez instytucje władzy (np. pogrom w Siedlcach w 1906 r.), jak i te, które wynikały z zachowań społecznych (Warszawa 1881), innym odmawiając tej nazwy (Chojnice 1900; galicyjski Frysztak 1898), stanowisko w tej dyskusji poparte badaniami empirycznymi jest niesamowicie istotne i bardzo potrzebne. Szkoda, że autor nie przedstawił w tej materii własnego poglądu. Zastosowany przez niego zabieg polegający na korzystaniu tylko z istniejących już koncepcji i jedynie argumentacja *a conto* potwierdzenia swojego wyboru definicji jest z pewnością niewykorzystaną szansą na nowy głos w tej dyskusji.

Teza o etnicznym podłożu pogromów, stawiana wcześniej choćby w słynnej pracy Donalda Horowitza – *The Deadly Ethnic Riot*, zdominowała analizę materiału empirycznego, przekształcając pomysłową książkę w kolejny zestaw argumentów potwierdzających pogląd, że za pomocą

paradygmatu konfliktu etnicznego można wyjaśniać masowe akty przemocy sygnowane nazwą „pogrom”.

Praca Staliūnasa jest nowa pod względem koncepcji regionalizacji problemu. Wybranie pewnego regionu z (przynajmniej wyobrażeniową) dominantą jednego etnosu i rozpatrywanie problemu w długim trwaniu umożliwiło pokazanie portretu zmieniających się zachowań społecznych oraz omówienie przyczyn tej dynamiki.

Co prawda, koncepcja porównania regionu nie w każdym przypadku do końca spełnia tu swoją funkcję, ale autor prawdopodobnie nie miał innego wyjścia. Pogromy „białoruskie”, z którymi porównuje wyniki swoich badań, były bardzo specyficzne zarówno z racji techniki działania społecznego (np. Homel 1903), jak i skutków politycznych (szczególnie Białystok 1906). Są one – w odróżnieniu do galicyjskich – pozbawione regionalnego syntetyzującego ujęcia. Opracowania cząstkowe, wynikające najczęściej z kontekstów starych paradygmatów badawczych, w których zakłada się, że pogromy organizowała bądź inspirowała władza carska, nie pozwalają na generalizacje – a jeśli już, to łatwo mogą doprowadzić do mylnych konstatacji. Próby Staliūnasa, by opatrzyć te poszczególne przypadki dodatkową analizą źródłową, są powierzchowne (o czym dalej) i nie poprawiają sytuacji autora w mierzeniu się z rozproszoną i słabo zbadaną materią. W konsekwencji litewski historyk mógł tylko porównać analizowany przez siebie region z wybranymi poszczególnymi przypadkami pogromów w guberniach białoruskich, a nie z wyjaśniającą koncepcją dotyczącą tych wydarzeń. Znacznie lepsze możliwości daje tu komparatyka z Galicją, gdzie temat – opracowany niezależnie przez czwórkę autorów (Kai Struve, Tim Buchen, Keely Stauter-Halsted i Marcin Sobon) w studiach źródłowych – pozwala na dobrze przemyślane konstatacje. Niestety porównanie „galicyjskie” w recenzowanej pracy ogranicza się tylko do kilku ogólnych uwag wskazujących podobieństwa, a w bibliografii tej części wywodów dotkliwie brakuje pozycji autorstwa Marcina Sobonia (*Polacy wobec Żydów w Galicji doby autonomicznej w latach 1868–1914*, Kraków 2011).

W książce trochę niepokoi sposób traktowania źródeł – bez wyraźnego rozgraniczenia wynikającego z różnorodności ich typów i przede wszystkim proveniencji. Autor raz przywołuje raport komisji dumskiej w sprawie pogromu białostockiego jako odrębne źródło, innym razem zaś cytuje go pod sygnaturą archiwalną, wszyty w dokumenty prokuratorskie. W żadnym momencie nie różnicuje wartości przekazów tak odmiennych

materiałów. Po pogromie w Białymstoku prowadzono przeciw pięć niezależnych śledztw, a wartość dokumentacji powstałej w ramach każdego z nich jest siłą rzeczy odmienna. Podobnie trudno zauważyć zróżnicowanie, jeśli chodzi o cytowane stanowisko prasy. Bezwzględnie ciekawe i nowe jest w tym zakresie powołanie się na kilka tytułów litewskojęzycznych gazet (te są z reguły trudniej dostępne niż prasa w języku jidysz czy hebrajskim). Warto by było jednak zadać pytanie, jak wyglądało stopniowanie opinii prasowych (od koncepcji wywołania pogromu przez rewolucjonistów aż po oskarżanie władz rosyjskich o jego przeprowadzenie). Wszak świadomość tego zjawiska ma ogromne znaczenie dla rozumnego wykorzystania prasy jako źródła historycznego, zwłaszcza w tym przypadku.

Jestem przekonany, że użyteczność recenzowanej pracy znacznie wzrośnie, jeśli powstaną kolejne, odrębne opracowania poświęcone innym regionom wydzielanym etnicznie (np. guberniom białoruskim albo ukraińskim czy Królestwu Polskiemu). Wtedy można będzie rzeczywiście porównywać – w zakresie regionalnym, a nie jednostkowym – nie tylko skalę zjawiska, ale także jego podłoże oraz mechanizmy.

W recenzowanej książce zastanawia założony w pewien sposób przez Staliūnasa linearyzm rozwoju form „praktycznego” antysemityzmu. Rozpoczyna się koncepcjami ludowego antyjudajizmu, przejawiającymi się w oskarżeniach o mord rytualny, poprzez ideologizację z wątkami etnicznymi, aż po eskalację przemocy związaną z nakładaniem się na siebie koncepcji etnicznych i religijnych wobec budzenia się litewskiej tożsamości narodowej na początku XX w. Pozostaje nieodparte wrażenie, że pogromy są naturalną konsekwencją tego procesu zmian. Czy rzeczywiście ten prosty i znany z dotychczasowych badań (choćby Johna D. Klier) schemat jest słuszny jako model dynamiki antysemityzmu? Czy nie mamy jednak do czynienia z paralelnym występowaniem zarówno przejawów ludowego antysemityzmu w postaci wiary w legendę o krwi, jak i zbiorowej agresji zwanej pogromami? W końcu sam autor przytacza przykłady powiązań trzech pogromów z oskarżeniem o mordy rytualne, a chronologia oskarżeń jest miejscami tożsama z pogromową.

Czy w takim przypadku nie należałoby szukać innych koncepcji wyjaśniających, choćby w obszarach przemocy motywowanej problemem realnej czy wyobrażonej nierówności ekonomicznej lub – w perspektywie „ekonomii moralnej” – dążeniem do zaspokojenia swoich potrzeb w zakresie statusu społecznego? Autor nie oddaje się dyskusjom nad alternatywnymi rozwiązaniami postawionego problemu. Paradoksalnie można to także

uznać za zaletę książki. Staliūnas mocno i jednoznacznie stawia swoje tezy i bez wahania argumentuje na ich korzyść. Walorem książki jest to, że poprzez swoją twardo wyartykułowaną koncepcję zaprasza – czy wręcz zmusza – do dyskusji i stawiania pytań o inne, alternatywne możliwości interpretacji materiału.

Podsumowując, uważam, że zaletą książki Dariusa Staliūnasa jest, po pierwsze, opisanie nieznanych dotąd przypadków oskarżeń o mord rytualny oraz aktów przemocy zbiorowej na terytorium guberni litewskich w XIX w. Po drugie, ważną i pozytywną cechą tej pracy jest wydzielenie regionu litewskiego i próba nadania mu statusu odrębności w zakresie genezy i przyczyn przemocy zbiorowej wobec Żydów. Kolejnym plusem jest – mało do tej pory stosowana – szeroka perspektywa. Staliūnas badał nie tylko źródła wytworzone przez władze państwowe czy policję, lecz sięgnął również po pewien zasób materiałów pozostawionych przez ofiary. To pozwoliło mu zarówno wyważyć sądy i skonfrontować opinie, jak i przedstawić problem w sposób zniuansowany – wydzielając stanowisko społeczności żydowskiej.

Bez wątpienia książka jest także ważnym ogniwem w serii prac poświęconych antysemityzmowi w Europie Wschodniej, wyjaśnia bowiem konsekwencje ideologii oraz genezę i mechanizmy „praktycznego” antysemityzmu.

Artur Markowski
Uniwersytet Warszawski

Robert Weinberg, *Blood Libel in Late Imperial Russia: The Ritual Murder Trial of Mendel Beilis*, Indiana University Press, Bloomington 2014, xiv+ 188 pp.

The main question that the book addresses is why the Russian government chose to support the extreme right-wing activists' allegations that a 1912 murder of a child named Andrei Iushchinskii in Kiev constituted a ritual murder performed by the Jews as part of a Passover ritual. The book consists of a detailed introduction and a collection of documents. The documents provide a record of the trial and the accompanying public debate on blood libel. In addition, the book includes excerpts from the memoirs of the accused, Mendel Menakhem Beilis, detailing his experiences after his acquittal. The author also includes documents dealing

with blood libel elsewhere in Europe. These primary documents are supplemented by brief excerpts from books on the Beilis Trial, written by historians from the Soviet Union and the West. Although the Beilis Trial is well known, both teachers and students of Russian and Jewish history will find the documents as well as the introduction useful for understanding the status of the Jews in the pre-revolutionary Russian Empire.

In the introduction, the author explains that at the time of the trial, anti-government sentiment was escalating rapidly. To counter growing popular discontent, the Russian government, Weinberg claims, attempted to appeal to antisemitic elements in the population. The government hoped, by playing on the populace's fear of the Jews and their allegedly frightening ritual practices, it could gain support for its conservative policies. The author points out that Russian Empire's Jews were traditionally accused of exploiting the peasantry economically. The Russian conservatives, the government, and many Russians affected by antisemitic ideas comprehended the involvement of Jews in revolutionary politics as just another attempt to exploit the population by means of political rather than economic control. An accusation of a ritual murder, therefore, enhanced already existing fears among the Russian population. Therefore, the government's hopes were, according to the author, to some extent realized. While Mendel Menakhem Beilis was acquitted, the jury concluded that the crime was in fact a Jewish ritual murder, even though the evidence presented at the trial did not support such a conclusion.

Still, Weinberg points out that many government officials refused to collaborate with the government's attempt to frame Beilis for the murder and even discovered the real murderers. This refusal, as well as a widespread mobilization against the frame-up among the Russian educated society, eventually forced the jury to declare Beilis innocent of Iushchinskii's murder. This failure of the government constituted an important sign that the Russian educated society was no longer willing to accept the discrimination against the Jews unquestioningly.

Antisemitism eventually proved, according to Weinberg, not sufficiently powerful to sustain ideologically an antiquated political regime. He indicates the signs for such failure in the Russian society's mistrustful reaction to the Beilis Trial. Still, he points out that usages of similar antiquated prejudices in order to sustain increasingly unpopular political regimes constitute an ongoing temptation for such regimes. The reason is that such usage, as proven by the Beilis Trial, is effective.

The author states that the Beilis Trial remains an important case study for understanding effective usages of prejudice in political rhetoric. On the other hand, the book includes documents by Russian officials reluctant to participate in mismanagement of the trial as well as of Russian intellectuals protesting against such mismanagement. That strengthens the author's conclusion that the government's usage of antisemitic rhetoric was powerful, but limited.

In sum, the author offers a concise analysis of one case in which the Russian government took advantage of long-standing social prejudices to enhance its legitimacy. The documents included in this volume highlight the strengths and limitations of this tactic. While several books have been published addressing this particular case, the brevity and elegance with which the author presents the information make it a useful resource for undergraduate Jewish and Russian history courses.

Inna Shtakser
Tulane University